

SÁNDOR JÓZSEF SZTÁNC SUJ,
Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei,
Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, 351p. + 2
hărți + CCXXXVI planșe.

Sándor József Sztáncsu, muzeograf la Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, s-a remarcat printr-o serie de cercetări, de teren sau săpături arheologice, în situri arheologice din județele Covasna, Harghita și Mureș.

Lucrarea de față, „prima monografie temeinic documentată, cu multe date inedite, idei și interpretări originale, despre cultura ceramicii pictate din sud-estul Transilvaniei”, apărută „în cadrul programului de cercetare al Muzeului Național Secuiesc”, mult așteptată și necesară, are ca bază de pornire teza de doctorat a autorului – *Eneoliticul în sud-estul Transilvaniei. Cultura Ariușd*, susținută la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în 2011.

După *Prefață* (semnată de prof. univ. dr. Attila László) și *Cuvânt Înainte*, volumul este structurat pe nouă capitole, unele cu subcapitole: *Introducere, Istoricul cercetărilor, Corpus-ul descoperirilor, Habitatul, Vestigiile ale culturii materiale, Economia și societatea, Expresii ale vieții spirituale, Repere ale evoluției și cronologiei și Încheiere*; acestora li se adaugă o anexă – *Analizele spectrografice ale unor obiecte de aramă, descoperite în aria Grupului Ariușd* (p. 289-291), rezumatul în limba engleză (p. 293-317), abrevierile (p. 319-321), o consistentă bibliografie (p. 323-351), două hărți și 236 de planșe.

În *Cuvânt Înainte*, autorul menționează că „metodele de lucru, ca și structura lucrării, ne-au fost dictate de problemele principale care privesc cercetarea grupului Ariușd” – studierea materialelor provenite din vechile săpături arheologice aflate în diverse colecții publice și private sau „cunoașterea în detaliu a metodelor de cercetare și documentare folosite de marii predecesori, ca F. László, Z. Székely, I. Nestor și alții”.

Introducerea (p. 17-21) ne lămurește asupra terminologiei folosite de cercetătorul covăsnean; astfel, după analiza terminologiei folosite de-a lungul timpului, referitoare la descoperirile din sud-estul Transilvaniei, considerate ca aspect regional vestic al culturii Cucuteni,

Sándor József Sztáncsu precizează că „alăturându-ne opiniilor mai noi cu privire la această problemă, vom utiliza, în cursul prezentei lucrări, denumirea de *grup Ariușd*, care reprezintă, în viziunea noastră, ramura vestică a culturii Cucuteni. Vom încerca să demonstrăm, în cadrul capitolelor următoare, că acest grup cultural a apărut în urma pătrunderii dinspre Moldova, pe teritoriul Transilvaniei de sud-est, a comunităților cucuteniene timpurii, constituite pe fondul Precucuteni III, fără a avea vreun contact direct cu comunitățile fazei Precucuteni I, prezente la rândul lor în sud-estul Transilvaniei, dar pe un palier cronologic anterior”. În ceea ce privește sistemul cronologic folosit, autorul menționează că l-a utilizat pe cel „central-european, valabil pentru întregul teritoriu al Bazinului Carpatic, cu un sistem de periodizare tripartit al epocii eneolitice”, grupul cultural Ariușd fiind încadrat în eneoliticul timpuriu și mijlociu, „împreună cu alte culturi contemporane din Transilvania și Câmpia Pannonică (Petrești, Tiszapolgár și Bodrogkeresztúr), respectiv în sincronism parțial cu orizontul cu torți pastilate de tip Băile Herculane III-Cheile Turzii-Pecica (nivelul inferior) – Hunyadi-halom și cultura Cernavoda I”.

Istoricul cercetărilor (p. 23-41) este consistent, cu date amănunțite legate de diferitele descoperiri ariușdene, începând de la primele mențiuni ale unor situri (din perioada 1833-1876), precum și de principalii colecționari și cercetători care s-au preocupat de vestigiile acestui grup cultural (J. Teutsch, Fr. László, I. Kovács, H. Schroller, Z. Székely, I. Nestor și E. Zaharia, A. László, V. Kavruk, E. Comșa, A. Ioniță, N. Boroffka).

Corpus-ul descoperirilor (p. 43-103), bine structurat (pe opt puncte/sit), a fost redactat „pe baza datelor existente deja în literatura de specialitate menționată, verificate de noi pe teren [...]”. În cursul verificărilor și periegezelor arheologice am avut în vedere localizarea și delimitarea, cât se poate de exactă, a siturilor atribuite grupului Ariușd, respectiv a condițiilor naturale ce le înconjoară, pe scară microregională. Cu ajutorul unui receptor GPS am urmărit să determinăm poziția geografică a sitului și dimensiunile acestuia. [...] În final, am studiat materialele arheologice”. Remarcăm lămurirea

toponimiei diverselor situri, lucru important pentru orice demers ulterior.

În capitolul *Habitatul* (p. 105-137), Sándor József Sztáncsuț își începe analiza cu *Mediul natural* (p. 105-108), respectiv relieful, resursele naturale, clima, flora și fauna, bazându-se pe informațiile paleobotanice și paleozoologice din aria Cucuteni-Tripolie. Din al doilea subcapitol – *Aria de răspândire* (p. 108-110) reținem că: „majoritatea așezărilor descoperite (71) se află pe teritoriul depresiunilor intracarpătice ale Brașovului și Ciucului, în valea Oltului și a afluenților săi. Stațiunile din această regiune pot fi împărțite în cel puțin 4 grupe, bine delimitate din punct de vedere geografic”; zonele de demarcație dintre arealele Ariușd și Petrești sunt deocamdată insuficient cunoscute, o posibilă regiune de contact putând fi reprezentată de Cheile Vârghișului. Al treilea subcapitol, *Așezările* (p. 110-137) cuprinde: *Trăsături generale: amplasament, dimensiuni, durata de utilizare* (p. 110-114), *Construcții defensive* (p. 114-118), *Locuințele* (p. 118-127), *Complexe gospodărești* (p. 127-133), *Organizarea internă a așezărilor* (p. 133-134) și *Concluzii* (p. 134-137). Reținem o serie de considerații: stațiunile ariușdene erau mici și mijlocii, cu circa 20-25 de locuințe și aproximativ 100-150 de locuitori; principalele așezări, probabil mari centre regionale, au fost fortificate în fazele timpurii și clasice, în cea târzie majoritatea fiind deschise; organizarea internă a stațiunilor putea fi realizată în baza unor planuri preconceptuate, cu gruparea locuințelor și delimitarea locurilor pentru activitățile meșteșugărești (se remarcă cele 16 cuptoare de ars ceramică, mai multe vetre și gropi arse, cercetate la Ariușd între anii 1977-1986, aflate în interiorul unei construcții cu suprafața de circa 120 m², cu două încăperi, ridicată pe un schelet din stâlpi masivi).

Capitolul V, *Vestigii ale culturii materiale* (p. 139-217) dedică cel mai mult spațiu ceramicii (p. 139-188). Autorul ne propune „un tablou general, clar, sperăm, suficient de amplu, asupra ceramicii ariușdene. Vom prezenta, astfel, principalele trăsături ale acesteia, condițiile și circumstanțele tehnologice, urmate de descrierea și caracterizarea metodelor și procedeele de decor, clarificarea tipologic-funcțională și discutarea valorii cronologice a ceramicii, în măsura cunoștințelor actuale”. Analizele asupra tehnologiei de fabricare, tehnicilor și stilurilor decorative (cu decor adâncit și plastic; pictată bicrom și tricrom), formelor și decorurilor (15 tipuri principale, fiecare cu subtipuri și variante), precum și considerațiile finale, ne fac să credem că cercetătorul covăsnean a reușit ce și-a propus. Reținem că „prin prezența celor trei procedee de bază ale decorării vaselor [...] ceramica ariușdeană prezintă, în general, trăsături similare cu cele ale stațiunilor cucuteniene timpurii (de fază A₂) din regiunile subcarpătice ale Moldovei. Spre

deosebire însă de aria cucuteniană, ceramica din Transilvania nu a urmat, odată cu trecerea timpului, aceleași căi de evoluție: elemente caracteristice atât de formă, cât și de decor, ale fazelor A-B și B pot fi surprinse doar ca importuri, străine de mediul ariușdean”; în același timp, autorul arată că ceramica acestui grup cultural prezintă și unele caracteristici proprii, rezultat al unei evoluții locale sau a preluării unor elemente din ariile învecinate. Corelarea informațiilor din text cu ilustrația, sugestivă și de foarte bună calitate, are două mici disfuncționalități, respectiv: subtipul *Da* din text este la ilustrație *Da-e*; subtipul *Db* din text este la ilustrație *Df*; O altă categorie de inventar analizată (p. 188-194) o reprezintă diferitele obiecte din lut ars (obiecte de podoabă, pintadere, piese de uz casnic). Următoarele subcapitole sunt dedicate uneltelor, armelor și altor obiecte de piatră și silex (p. 194-202), obiectelor lucrate din materii dure animale (p. 202-208) și metalurgiei (208-217); și aceste analize sunt minuțioase și se bazează pe o ilustrație concludentă.

În capitolul VI (p. 219-234) sunt analizate datele referitoare la agricultură, cules, vânătoare și pescuit, sursele de materii prime și schimburile interregionale (silexul de Prut, obsidiana, obiectele confecționate din cochilii de scoică *Spondylus*, sarea și ceramica), precum și diferitele aspecte ale organizării sociale (așezări structurate social, cu „putere executivă” și „conducători”, explicate prin prezența unor depozite).

Următorul capitol (p. 235-254) este rezervat plasticii și altor reprezentări antropomorfe și zoomorfe, obiectelor de lut cu caracter cultic, precum și unor complexe „care, datorită caracterului și conținutului lor, pot fi puse, de asemenea, în legătură cu manifestările cultice ale populației ariușdene”. Analizând vasele antropomorfe și cu decor antropomorf, Sándor József Sztáncsuț găsește analogii, pentru un vas descoperit la Ariușd, în mediul Bodroghkeresztúr; fiind în asentimentul autorului privind analogiile (în special forma și toartele), amintim că un vas asemănător ca manieră de antropomorfizare a fost descoperit la Ruseștii Noi I, datând din faza Precucuteni III final¹. Discutând obiectele antropomorfizate, cercetătorul covăsnean face trimitere la o piesă precucuteniană de la Hoisești – *La pod* însă atragem atenția că din descrierea stratigrafiei acestui sit nu rezultă că aici ar fi vorba de vreun nivel precucutenian².

Capitolul VIII (p. 255-282) este dedicat evoluției și cronologiei grupului cultural Ariușd. Autorul rediscută opiniile diferiților cercetători referitoare la încadrarea cronologică și concluzionează că „vrem să subliniem aici faptul că în stadiul actual al cercetărilor se poate afirma cu suficiente dovezi că evoluția grupului Ariușd a cuprins o perioadă mai lungă, ea supraviețuind, probabil, până la o secvență cronologică contemporană cu sfârșitul fazei

¹ Маркевич, В.И., Многослойное поселение Новые Русеиты I, în КСИА, 123, ў.с. 14/1.

² Bodi, G., *Hoisești – La pod. O așezare cucuteniană pe valea Bahluiului*, Ed. PIM, Iași, 2010, BAM XIII, p. 31-32.

Cucuteni A-B și începutul etapei B. Desigur, în cursul acestui interval de timp, procesul de dezvoltare a acestui grup putea include mai multe faze, care au fost însă identice (nici în ceea ce privește durata, nici din punctul de vedere al conținutului lor) cu fazele și etapele culturii surori”. În lipsa unei continuități Precucuteni II-III și Ariușd/Cucuteni din sud-estul Transilvaniei, Sándor József Sztáncsu consideră că „geneza aripii transilvănene a complexului cultural cu ceramică pictată est-europeană trebuie căutată undeva în zonele subcarpatice ale Moldovei. Începutul a ceea ce putem numi fenomenul ariușdean reprezintă, după părerea noastră, momentul în care comunitățile cucuteniene din etapa A₁ au pătruns și s-au stabilit în mod temeinic în regiunea depresiunilor intramontane ale Transilvaniei”, acest fapt putând fi observat prin poziția așezărilor perioadei timpurii. Credem că această afirmație ar trebui ușor nuanțată în sensul că în Moldova nu sunt descoperiri clare Cucuteni A₁, motiv pentru care se poate eventual vorbi de etapele A_x-A₂₃. În privința periodizării, cercetătorul covăsnean propune: perioada Ariușd I (timpurie), caracterizată prin ceramică decorată în proporție de circa 15%, în marea majoritate cu decor adâncit și bicrom; perioada Ariușd II (dezvoltată sau „clasică”), când aria de răspândire se extinde, ceramica are trăsăturile specifice etapelor Cucuteni A₂-A₃, „caracterizată prin prezența covârșitoare a celor două specii decorative principale, cea bicromă (alb și negru pe fond roșu/brun roșcat sau negru), respectiv cea tricromă (alb și negru pe fond alb)” și când „își fac apariția unele forme și elemente de decor care indică

sincronisme cu sfârșitul fazei Cucuteni A, respectiv faza A-B din Moldova”; perioada Ariușd III (târzie) caracterizată prin „lipsa sau prezența într-o proporție deosebit de redusă a ceramicii pictate” și printr-o serie de forme care, fie au evoluat intern, fie au fost influențate de alte medii culturale, în special Bodrogkeresztúr.

În *Încheiere* (p. 283-287) cercetătorul covăsnean face o sinteză a discuțiilor, analizelor și considerațiilor din volum. Referitor la tipul de locuință „cel mai răspândit”, pe schelet de stâlpi și pari îngropați (cunoscut prin descoperirile de la Ariușd și Malnaș Băi), „particularitate a ariei transilvănene din cadrul întregului complex Ariușd-Cucuteni-Tripolie”, credem că ar fi fost binevenită o discuție referitoare la prezența acestui tip constructiv în mediul Vinča sau în fazele Precucuteni I (la Baia, jud. Suceava) și Precucuteni II (Isaia, jud. Iași)⁴.

Concluzionând, considerăm că lucrarea domnului Sándor József Sztáncsu este una de referință pentru cercetarea Complexului Cultural Precucuteni-Ariușd-Cucuteni – Tripolie, fiind practic prima pe acest subiect din istoriografia românească. Materialele și informațiile introduse în circuitul științific, analizele minuțioase, considerațiile pertinente, limbajul coerent, ilustrația bogată și de bună calitate, precum și bogata bibliografie folosită, fac ca volumul să lămurească multe necunoscute legate de aria ariușdeană și, inevitabil, să fie un important instrument științific, probabil pentru o lungă perioadă de timp; totodată credem că structura demersului poate constitui un model pentru orice monografie similară.

Constantin-Emil Ursu

³ Vezi Dumitrescu, Vl., *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni în decursul primei sale faze de dezvoltare*, in SCIV, 25, 4, 1974, p. 547.

⁴ Ursu, C.-E., Țerna, S., *Baia, com. Baia, jud. Suceava. Punct:*

În Muchie, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2013*, CIMEC, 2014, p. 222, cu bibliografia problemei.